

КУЧЕРЯВИЙ О.Г.,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
м. Київ, Україна

КАР'ЄРОГРАМА ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК ЦІЛІСНИЙ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ОБРАЗ ЙОГО НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Неперервна освіта впродовж життя є стрижневим засобом загального, професійного і професійно-культурного розвитку особистості педагога за умови її гармонійного поєднання з самотворчістю – професійною самоосвітою і самовихованням. При розгляді професійного і професійно-культурного розвитку вчителя як його самобутнього кар'єрного зростання (варіант горизонтальної кар'єри) самотворчість має статус інструментальної цінності, виконуючи функцію провідного чинника реалізації побудованої ним неповторної кар'єрної стратегії. Остання і концентрується в ціннісно-змістових і ціннісно-смыслових потенціалах індивідуальної кар'єрограми педагога (майбутнього педагога), своєрідній цільовій неповторній програмі, професійно-дорожній мапі руху до рівня професійно-педагогічної культури.

Проблема полягає не стільки в складності проектування майбутніми вчителями чи педагогами-практиками індивідуальних образів кар'єрного руху, скільки в переважанні в образах-еталонах професійної кар'єри, що існують у світовій практиці, орієнтації на службово-посадове зростання (кар'єру впродовж життя вертикального типу). Щодо складності побудови кар'єрограми як цілісного індивідуального образу майбутньої кар'єри в освітній сфері, то акцентуємо увагу тільки на таких деструктивних факторах здійснення цього процесу: відсутність в Україні галузевої системи управління становленням кар'єри вчителя (зокрема, вона передбачає існування посади кар'єрного консультанта); відсутність карт узгодження стандартів розвитку освіти в регіонах із системою управління кар'єрою кадрів у закладах загальної середньої освіти; недостатня питома вага кар'єрного зростання як цінності у змісті освіти педагогічних університетів; нерозв'язаність суперечностей між потребами майбутніх педагогів (учителів-практиків) в проектуванні якісних кар'єрограм як самобутніх програм особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку, що базуються на повній розробленості й цілісності теоретико-методологічних основ цього процесу, і наявності «білих плям» в теорії професійно-культурного розвитку вчителя.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Різні аспекти феномену кар'єрного зростання фахівця були і залишаються предметом наукового дискурсу. Проблему розроблення концептуальних положень щодо проектування і розвитку професійної кар'єри горизонтального типу науковці розв'язували на основі різних методологічних підходів: а) акмеологічного (О. Селезньова, Г. Михайлов, І. Лотова, В. Марков, А. Деркач, Л. Степнова, В. Вакуленко, Н. Гузій, О. Пехота, Г. Штомпель та ін.); б) синергетичного (М. Александрова, К. Витюк, Л. Абдулова, С. Курдюмов, Т. Каплунович, В. Бабиш, В. Арешенков та ін.); в) акме-синергетичного (О. Дубасенюк); г) культурологічного й особистісно-діяльнісного.

Результатом цілісного – світоглядного, соціально-економічного і професійно-діяльнісного – аналізу значущих для успішної професійної кар'єри соціальних умов стала спроектована українськими науковцями (В. Капіцею, О. Орловою, К. Шуруповою) модель її здійснення [4].

Серед підходів, що виділяють до вивчення кар'єри (соціально-психологічного, управлінського і соціально-економічного), в Україні активно розвивається соціально-економічний в єдності з управлінським. Йдеться, зокрема, про фундаментальне дослідження В. Гриньової, М. Новікової та О. Небиліці теоретико-практичних основ управління кар'єрним зростанням персоналу підприємства [7]. Пріоритетність психолого-педагогічних засад розв'язання проблем, пов'язаних з організацією кар'єрного руху особистості в системі освіти, - провідна сутнісна характеристика наукового пошуку особливостей підготовки учнів національних ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри (Д. Закатнов, В. Орлов, Ю. Павлов та ін.) [8].

Проте поняттєво-категорійна база теорії суто педагогічної кар'єри, її закономірності й принципи залишаються далеко не окресленими. Насамперед відповідній теорії присвятили свої дисертаційні дослідження дуже мало науковців: Т. Долгодворова, С. Альошина, Т. Криковець та ін. [3, 1, 5]. Н. Гузій в історико-методологічному і теоретичному вимірах розкрита значуща для уявлень про педагогічну кар'єру категорія педагогічного професіоналізму, введено у науковий обіг поняття його аксіосфери [2]. Але проектування кар'єрного руху педагога у статусі цілісного утворення, побудова ним кар'єрограми на оптимальній теоретико-методологічній основі не знаходилися у фокусі їх пильної уваги.

Мета статті: на основі виділення теоретико-методологічного ядра теорії кар'єрного зростання вчителя (його складників: оптимальних методологічних підходів, загальних принципів і цільових

орієнтирів) побудувати зразок кар'єрограми майбутнього педагога як цілісного індивідуального образу майбутньої кар'єри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічна платформа проектування кар'єрного зростання вчителя (майбутнього вчителя) як його особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку – гармонійна єдність цілісного, аксіологічного, системного, синергетичного, акмеологічного, культурологічного і компетентнісного підходів. Системоутворюючим серед них є цілісний підхід, який насамперед зорієнтовує на виділення цілісних властивостей кар'єрного руху педагога впродовж усього життя, побудову модельного бачення відповідного процесу, його фаз, цільових орієнтирів і принципів функціонування.

Результати теоретичного аналізу особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку вчителя як цілісного процесу у різних вимірах дозволяють віднести до його основних цілісних властивостей такі: 1) емерджентність загальних принципів процесу кар'єрного зростання по відношенню до специфічних – принципів функціонування його фаз; 2) інваріантність проміжних і кінцевих результатів кар'єрного руху підвищенню рівнів базової активності вчителя (інтелектуальної, афективної й комунікативної) у професійній і особистісній самотворчості та педагогічній творчості; 3) аксіо-акмеологічна детермінованість розвитку особистісного, професійного і професійно-культурного складників цілісного процесу кар'єрного зростання педагога; 4) синергетичний характер функціонування як особливої цілісності в культуровідповідному ціннісно-смысловому просторі; 5) наявність внутрішніх зв'язків між складниками прямого і зворотного планів; 6) адекватність цінностей-цілей, цінностей-смыслів і цінностей-засобів руху вчителя до вершин педагогічного професіоналізму і професійно-педагогічної культури; 7) якісна повнота (націєтворча, культуротворча, самотворча і дитиноцентриська гуманістична спрямованість; єдність професійної та професійно-культурної свідомості й самосвідомості особистості вчителя та ін.).

Суб'єкту проектування кар'єрограми на самоцінному рівні важливо засвоїти зміст розробленої нами парадигмальної концептуальної моделі особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку вчителя. Модель віддзеркалює положення: цілісний розвиток учителя в просторі й часі – це його внутрішній саморух по спіралі від нижнього рівня цього процесу (рівня професійної компетентності) до більш високих рівнів – педагогічного професіоналізму і професійно-педагогічної культури. Структурними компонентами цього еталонного системного утворення є: 1) підсистема фаз саморуху вчителя до вершин професійної зрілості на різних її рівнях (фаза кар'єрного зростання до рівня професійно-педагогічної компетентності; фаза саморуху до рівня педагогічного професіоналізму; фаза сходження до рівня професійно-педагогічної культури); 2) підсистема аксіо-сферичних утворень особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку особистості педагога (майбутнього педагога) як його ціннісно-цільового і ціннісно-змістового потенціалу: аксіосфера вчителя як носія професійної компетентності; аксіосфера педагогічного професіоналізму; аксіо-культуросфера професійно-педагогічної культури; 3) підсистема базових активностей учителя в кар'єрному саморусі – інтелектуальної, афективної й комунікативної; 4) законопростір і принципи особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку вчителя – загальні й специфічні; 5) функції професійно-педагогічної культури як стратегічної детермінанти кар'єрного зростання вчителя.

Для побудови кар'єрограми ключовими є передусім друга і четверта підсистеми моделі. Друга дозволяє вже майбутньому вчителю чітко бачити основні цільові орієнтири саморуху впродовж життя самотворчими (самоосвітніми, самовиховними) засобами – професійну компетентність (як правило, нею планується оволодіти вже на університетській лаві), професіоналізм особистості й професіоналізм діяльності, професійно-педагогічну культуру. Ця підсистема зорієнтовує на послідовне опанування аксіологічною скарбницею образів-еталонів актуалізованих феноменів. Без глибокого вивчення студентом ціннісно-змістового наповнення передусім четвертої підсистеми не можна чекати його цілісної активності в кар'єрному саморусі. Зокрема, на формування у майбутніх учителів мотивів такої активності працюють конкурси знавців як образів-еталонів цінностей професійної компетентності педагога, його професіоналізму і професійно-педагогічної культури, так і законопростору досягнення цих орієнтирів. Перші кроки викладачів у цьому напрямі – створення умов для відкриття студентами таких *загальних принципів* особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку вчителя: домінантності детермінації особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку вчителя усвідомленим ним еталонним феноменом професійно-педагогічної культури; поглинання аксіо-акмеологічною культуросферою особистості вчителя у цілісному саморозвивальному процесі аксіосфери педагогічного професіоналізму та його аксіосфери як носія професійної компетентності; базовості інтелектуальної, афективної й комунікативної активності особистості вчителя як суб'єкта кар'єрного зростання; детермінації професійного і професійно-культурного розвитку вчителя ціннісно-смысловим потенціалом та процесу і результатів його особистісного розвитку, природними задатками і здібностями; неперервності поглиблення усвідомленості вчителем потреби в самоактуалізації й

самореалізації у різновидах динамічної системи його діяльності; стратегічного перспективного проектування вчителем цільової програми кар'єрного руху; цільової обумовленості змісту педагогічної організації й особистої самоорганізації кар'єрного зростання вчителя на всіх його фазах; цілісності внутрішніх і зовнішніх чинників якісних переходів з одного проміжного рівня кар'єрного саморуху вчителя на більш високий – другий; зміни характеру співвідношення розвитку вчителя на особистісному, професійному і професійно-культурному рівнях із його досвідом особистісно-професійної самотворчості й педагогічної творчості; самотворчості кар'єрного зростання вчителя.

У системі визначених нами за результатами дослідження основних загальних вимог до організації й самоорганізації кар'єрного зростання педагога у цілісному вимірі та в аспекті предмета розгляду на основну увагу викладачів і студентів заслуговують принцип базовості інтелектуальної, афективної й комунікативної активності особистості вчителя як суб'єкта кар'єрного руху і принцип його стратегічного перспективного проектування. Інформація про перший міститься в розробленій автором концептуальній схемі функціонування цілісної системи активностей особистості у кар'єрному зростанні як структурно-рівневому процесі її професійно-культурного розвитку [6]. Реалізація майбутнім педагогом другого принципу вимагає знання ним спеціальної технології цієї справи, тобто технології проектування кар'єрограми стратегічного характеру.

За формою кар'єрограму доцільно будувати у вигляді таблиці, що має три вертикальні колонки. У першій фіксується термін оволодіння професійними і професійно-культурними цінностями (у роках: наприклад, 4 роки; 4-6 років; 5-6 років; 12-15 і більше років). Стрижнем кар'єрограми є завдання-самозобов'язання щодо професійного і професійно-культурного розвитку, які проектуються на основі співставлення результатів самооцінки студентом чи вчителем-практиком реальних рівнів сформованості певних професійних компетентностей або їхньої цілісної сукупності, інтегральних складників професіоналізму і професійно-педагогічної культури з оцінками ступеня оволодіння ним цими цілісними характеристиками педагога експертами (викладачами, однокурсниками, керівництвом закладу освіти, колегами, членами атестаційної комісії та ін.). Назва третьої колонки: «Професійне навчання, самоосвіта і самовиховання». Покажемо зразок такої кар'єрограми-перспективи як цілісного індивідуального образу майбутньої педагогічної кар'єри.

Привласнення системи професійних компетентностей на рівні особистісних цінностей – це саме те завдання-самозобов'язання студента, виконання якого може плануватися ним за чотири роки. При цьому у третій колонці таблиці він повинен записати: «Навчання в ЗВО (бакалаврат, самоосвіта і самовиховання на рівні самоформування професійних компетентностей).

Майбутньому вчителю є сенс відвести 4 – 6 років на реалізацію такого завдання-самозобов'язання, як досягнення рівня носія якостей професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності. Як правило, для цього не вистачає терміну навчання в магістратурі. Отже, самоформування основних творчих характеристик («креативного ядра») цих складників педагогічного професіоналізму бажано планувати як у виші, так і в фаховому середовищі.

Опанування системними характеристиками професійно-педагогічної культури – завдання-самозобов'язання найвищих рівнів складності й значущості – на практиці виконується вчителем цілком і якісно за 5 – 6 років. Це відбувається за умови як навчання в інституті післядипломної освіти й аспірантурі, стажування (такі види професійного навчання обов'язково треба проектувати), так і в процесі самовдосконалення вчителя у різних аспектах самоформування на базі професіоналізму світоглядно-аксіологічної й духовно-моральної культур, культури громадянської відповідальності, дії й соціальної активності, культури синтезу і розвитку національної свідомості та самосвідомості тощо. Тобто слід проектувати набуття і досвіду самотворення у відповідних різновидах соціально значущої діяльності.

Завдання-самозобов'язання на наступні 12 – 15 років – оволодіння акмеологічними інваріантами розвитку професійно-педагогічної культури. Їх виконання доцільно пов'язати з навчанням в докторантурі (пошукатством), захистом дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук, стажуванням за кордоном, професійною самотворчістю і науково-педагогічною творчістю на високих рівнях продуктивності й якості.

На основі цілісного індивідуального образу власної кар'єри майбутній педагог розробляє кар'єрограму локального типу, що розрахована на роки навчання в університеті. Робота над новими відповідними кар'єрограмами, адекватними цілісній перспективній програмі особистісного, професійного і професійно-культурного розвитку, його чекає після закінчення закладу вищої освіти. Крім конкретних завдань-самозобов'язань і термінів, кар'єрограма локального типу містить сукупність засобів їх реалізації (вправління у розв'язанні змодельованих чи реальних педагогічних або соціально-педагогічних задач, здійснення самоосвітніх, науково-дослідних, професійно-творчих або інших дій та ін.). Займатися таким вправлінням слід систематично.

Висновки:

1. Проектування кар'єрограми виконує функцію ключового засобу забезпечення вчителем кар'єрного зростання як цілісного розвитку впродовж життя, розкриття ним свого власного вітального

потенціалу, сприяння національному культуротворенню за умов наявності у змісті вищої педагогічної освіти досвіду професійного і професійно-культурного саморозвитку засобами самотворчості (потрібні відповідні спецкурси).

2. Перехід суб'єктів проектування власного цілісного розвитку на кар'єрограми як індивідуальні образи майбутньої педагогічної кар'єри – це веління часу, ефективний шлях до перетворення української школи дійсно у нову в змістовому аспекті.

3. Індивідуальні проекти професійної кар'єри майбутніх учителів і вчителів-практиків як самобутні перспективні програми цілісного розвитку впродовж життя відрізняються один від одного залежно від рівнів адекватності самооцінки, рівнів кар'єрних домагань і локус контролю їх авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина С. А. Саморазвитие личности студента в образовательном пространстве педагогического колледжа: автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – общая педагогика, история педагогики и образования. – Оренбург, 2003. – 23 с.
2. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти / Н. Гузій. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. Долгодворова Т. И. Проектно-исследовательская деятельность учителя как средство самореализации в педагогической карьере: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – общая педагогика, история педагогики и образования. – Омск, 2000. – 179 с.
4. Капіца В. Ф. , Орлова О. І. , Шурупова К. В. Професійна кар'єра успішного фахівця : монографія. Кн. 1. / В. Ф. Капіца, О. І. Орлова, К. В. Шурупова. – Кривий Ріг: Видав. центр ДВНЗ «КНУ», 2013. – 415 с.
5. Крисковец Т. Н. Организационно-педагогические условия управления профессиональной карьерой учителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – общая педагогика, история педагогики и образования. – Оренбург, 2005. – 208 с.
6. Кучерявий О. Г. Кар'єрне зростання: особистісний вимір: монографія / О. Г. Кучерявий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015 – 224с.
7. Управління кар'єрним зростанням персоналу підприємства: монографія / В. М. Гриньова, М.М. Новікова, О. А. Небилиця. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013 – 180 с.
8. Формування готовності учнів ПТНЗ до вибору і реалізації професійної кар'єри: методичний посібник / [Закатнов Д.О. , Орлов В. Ф. , Вовковінський М. І. та ін.]; за ред. Д. О. Закатнова. – К: ІПТО НАПН України, 2015. – 186 с.

Кучерявий Олександр Георгійович. Кар'єрограма особистості майбутнього педагога як цілісний індивідуальний образ його неперервної освіти впродовж життя

У статті під кар'єрограмою вчителя розуміється цілісний індивідуальний образ майбутньої кар'єри. Педагогічна кар'єра висвітлюється як його цілісний розвиток упродовж життя – особистісний, професійний і професійно-культурний. Розкривається методологічна й авторська теоретична основа проектування педагогічних кар'єрограм: методологічні підходи до цього процесу, цілісні властивості кар'єрного зростання, його загальні принципи і цільові орієнтири. Подається зразок індивідуального проекту професійної кар'єри майбутнього педагога. Формулюються рекомендації щодо проектування кар'єрограм локального типу, що розраховані на близьку перспективу.

Ключові слова: кар'єрне зростання, кар'єрограма, педагогічна кар'єра, особистісний професійний і професійно-культурний розвиток, образ майбутньої кар'єри

Kucheriavyi Olexandr. Career chart of future teachers' personality as an integrated individual image of their continuous education throughout life

In the article one understands by the teacher's career chart a holistic individual image of the future career. Pedagogical career is covered as its holistic lifespan development – personal, professional and professional-cultural. The methodological and author's theoretical basis of designing pedagogical career charts is revealed: methodological approaches to this process, integral properties of career growth, its general principles and targets. A sample of an individual project of a future teacher's professional career is provided. Recommendations for the design of short-term career charts of a local type are formulated.

Key words: career growth, career chart, pedagogical career, personal professional and professional-cultural development, image of future career.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Актуальність дослідження. Професійний розвиток - це тривалий і багатоаспектний процес, що включає в себе свідомий пошук особистісно значущих смислів професійної діяльності. Професійний розвиток визначається як зростання, становлення професійно значущих особистісних якостей та здібностей, професійних знань і умінь, активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового ладу і способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії.

Сучасний стан підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах диктує необхідність пошуку нових шляхів підвищення якості їх теоретичної підготовки, готовності до творчої праці, а головне - засобів і методів підготовки випускника педагогічного вузу до професійної діяльності.

Постановка проблеми. Дидактична гра не часто застосовується в якості рівноправного засобу навчання у ВНЗ, і це є наслідком недостатньо системної розробки теорії ігрової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення теорії ігрової діяльності були сформульовані й розроблені класиками педагогіки - К. Ушинським, Д. Писаревим, А.Макаренком та видатними психологами М. Левітовим, Л. Виготським, Л. Рубінштейном, О. Леонтьєвим та іншими. Аналіз робіт багатьох вчених дозволяє стверджувати, що в розвитку пізнавальних інтересів дидактичні ігри мають різноманітні функції і можливості для отримання знань та практичного досвіду. Для продуктивного засвоєння знань можна використати гру, як дієвий спосіб.

Постановка завдання. Завдання статті полягає у розробленні та обґрунтуванні системи дидактичних ігор як основи у формуванні педагогічної культури майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Професійний розвиток - це тривалий і багатоаспектний процес, що включає в себе свідомий пошук особистісно значущих смислів професійної діяльності. Професійний розвиток визначається як зростання, становлення професійно значущих особистісних якостей та здібностей, професійних знань і умінь, активне якісне перетворення особистості свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового ладу і способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії.

Успішність процесу професійного розвитку студентів визначається професійною спрямованістю, яка виступає системоутворюючим фактором в професійному становленні особистості студента.

Сучасний стан підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах диктує необхідність пошуку нових шляхів підвищення якості їх теоретичної підготовки, готовності до творчої праці, а головне - засобів і методів підготовки випускника педагогічного вузу до професійної діяльності.

Проблема становлення самостійної активної особистості студента в ході його підготовки до майбутньої професійної діяльності - одна з ключових в психолого-педагогічних дослідженнях. Її вивченню присвячені численні наукові дослідження, в тому числі роботи Б.П.Єсіпова, С.В.Недбаєвої, П.І.Підкасістого, А.В.Усова та ін. Положення теорії ігрової діяльності формулювали і розробляли класики педагогіки - К. Ушинський, Д. Писарев, А.Макаренко та видатні педагоги - М.Левітов, Л.Виготський, Л.Рубінштейн, О.Леонтьєв та інші. Питанням використання дидактичних ігор в процесі професійного розвитку займалися багато вчених (П. Підкасистий, Г.І. Щукіна, С.А.Шмаков, П.А. Рудик, А.А. Люблінська, Б.Г. Ананьєв та ін.). Аналіз їх робіт дозволяє стверджувати, що дидактичні ігри мають різноманітні функції і можливості в розвитку пізнавальних інтересів, отримання знань і практичного досвіду.

Дидактична гра позиціонує себе як гру, в якій потрібно дотримуватися встановлених правил. Гра - це навчальний інструмент, який слугує дидактичній меті. Досягнення чітко визначеної мети є важливим аспектом дидактичної гри.

Сприяють розвитку підприємницької установок компетентності, отримані при виконанні дидактичних ігор. Це наполегливість, критичне мислення, готовність до ризику.

Приклади дидактичних ігор, що підсилюють ці компетенції - це ігри на основі розташування і стратегічні ігри.

Ігрова діяльність - це особлива сфера людської активності, в якій особистість не має жодних інших цілей, окрім отримання задоволення від прояву фізичних і духовних сил.

У вищій професійній школі гра є важливим засобом усвідомлення студентами майбутньої професійної реальності, формування правильного уявлення особистості про стандарти обраної